

ПРИЧИНИ ЗА ОТПАДАНЕ НА ДЕЦАТА ОТ УЧИЛИЩЕ

Анализ на резултатите от проведено социологическо изследване

РЕЗЮМЕ

Министерство на
образованието и науката

Цел и методология на проекта

Основната цел на проекта „Изследване на причините за отпадане от училище в България” е да идентифицира и изследва в дълбочина причините, поради които от системата на образованието в страната отпадат деца до 16 г. Конкретните задачи на проведеното изследване са:

1. Да бъдат изследвани **причините за отпадане на децата от училище** от гледните точки на различните групи, имащи отношение към проблема – самите **отпаднали деца, техните родители, директори на училища, учители, педагогически съветници, социални работници, експерти**.
2. Да бъде направена оценка за ефективността на **действащите в момента междуотраслови политики** за превенция на отпадането от училище и задържане на децата в класната стая.
3. Да се направят **предложения и препоръки за политики и мерки** по превенцията и ограничаването на отпадането от училище.

Изследователският проект се реализира чрез комбинация от **количествени и качествени методи**, което дава възможност да бъдат обхванати мненията и оценките на различните целеви групи, да се регистрират и оценят количествените параметри на явлениято, да се постигне по-пълно и конкретно разбиране на социалните, икономическите, етнокултурните и образователните измерения на проблема.

Количествените методи, използвани в хода на изследването, са:

1. Персонални стандартизирани интервюта в дома на респондента. С помощта на този метод е получена информация от родителите на отпадналите деца на възраст от 6 до 16 години и от самите деца на възраст 12-16 години;
2. Персонални стандартизирани интервюта на работното място. Те са осъществени с учители и директори на училища, педагогически съветници и служители в отделите „Социално подпомагане” и „Закрила на детето” на Агенцията за социално подпомагане.
3. Анкетно допитване, представляващо тест за оценка на базовите умения и знания на децата на възраст 12-16 години, който се попълва от отпадналите деца на възраст 12-16 години.

Качествените методи са:

1. Дискусии във фокус-групи с учители и родители на деца, отпаднали от училище;
2. Дълбочинни интервюта с представители на национални и местни институции и неправителствени организации, имащи отношение към образованието и отпадането от училище;
3. Описание на 15 типични случая на отпаднали от училище деца (case study).

Контекст

Националният статистически институт (НСИ) и Министерството на образованието и науката (МОН) събират и обобщават данни за отпадащите ученици. Според данни от двете институции, годишният дял на отпадащите от училище е в рамките на 2-3% от децата в училищна възраст. **През 2004/2005 учебна година 20.8 хил. ученици (около 2.9%) са напуснали общообразователните училища по различни причини, като**

17.1 хил. от тях са в рамките на основното образование. Най-голям е дялът на напусналите по семейни причини – 9.8хил. или 47% от общия брой на напусналите. Голям е дялът на напусналите поради нежелание да учат – 5.4хил. или 25.8%¹. Независимо от някои разлики в данните на НСИ и МОН за броя на отпадналите от училище деца, които се дължат предимно на методологически причини, като най-значим се очертава проблемът

с отпадането при децата след 4 клас. По данни на информационната система “АДМИН” на Министерството на образованието и науката, дялът на отпадналите от училище деца след четвърти клас е 87.6% от всички отпаднали. Отпадналите от основни училища деца (1-8 клас) съставляват повече от половината от всички отпаднали от системата, а учениците от СОУ (1-12 клас) са близо 25% от всички. В професионалните гимназии и началните училища дялът на отпадащите е по около 5%.

Резултати от изследването

Емпирично идентифицираните причини за отпадане от училище се групират в няколко основни категории – **социално-икономически, образователни и етнокултурни**. В една или друга степен основните фактори, които според емпиричните данни оказват силно влияние върху отпадането от училище, са:

1. Социално-икономически причини се посочват от всички групи респонденти като един от основните фактори за отпадане от образователната система. *Лошото качество на живота* на определени социални слоеве поставя сериозни препятствия пред образованието на децата и младежите от тези групи. *Ниските доходи* не позволяват на много семейства да покрият разходите на своите деца за образование (за учебници, тетрадки, дрехи, храна) и се посочват от родителите като главна причина за отпадане, а в отговорите на децата тази причина е втора по значимост. Според 50% от учителите и 69% от социалните работници “бедността на семейството” е съществена причина за отпадането от училище. От друга страна, *детето*, което не посещава училище, е ценно и *като трудов ресурс* и често подпомага формирането на семейния бюджет или участва в домакинската работа. Всяко пето от интервюираните на 12-16 годишни деца работи, за да подпомага финансово своето семейство. Основната им заетост е свързана със събирането на вторични суровини или работа в строителството. Между 8 и 15% е дялът на тези деца, които помагат на своето семейство чрез грижа за някои от своите братя, сестри, по-възрастен човек или в домашното стопанство.

2. Образователните причини за отпадане от училище са свързани както с училищната среда така и с организацията на учебния процес. Участвалите в изследването посочват като съществени затруднения при усвояване на учебния материал; слаб интерес към учебния процес и произтичащото от него желание/нежелание да се посещава училище; наличие на конфликтни отношения със съученици и/или учители и др. Образователните трудности се споменават като основна причина за отпадане от училище от участвалите в изследването деца на възраст 12-16

¹ НСИ, *Образование в Република България, С., 2006*, стр. 22.

години. Малко над една трета от тях (34%) посочват, че не са искали да учат, защото им е било трудно, а 22% заявяват, че не им е било интересно в училище. Като цяло тези мотиви са по-слабо зависими от икономическите характеристики на отпадащите от училище деца. От голяма важност за около 15% от децата и техните родители е възможността в училище децата да усвоят практически определена професия/занаят. Приблизително половината от децата на възраст 12-16 години (44%) биха се върнали в училище, ако имат възможност да учат в професионална паралелка. Съществуват и някои обективни страни на училищната среда, които влияят върху риска за отпадане на детето от училище и върху броя на прекараните от него години в училище – наличие и ефективност на предучилищната подготовка, качество и сложност на учебното съдържание, квалификация на учителите, проблемите на обучението в смесени и непълни паралелки и др.

3. Етнокултурната среда на детето оказва съществено влияние. Три четвърти от родителите на отпадналите деца се самоопределят като роми или цигани. В тази група се регистрират и някои специфични етнокултурни причини за ранното отпадане - *по-ранното стъпване в брак* (12% от отпадналите деца на възраст 12-16 г. посочват като причина “*омъжих се/ожених се*”), страх на родителите да пускат по-големите си деца в училище поради *опасността от открадване, по-ниска ценност на образованието* и др. Акумулирането на икономически, образователни и етнокултурни рискови фактори, оказва най-силно влияние, когато семейството живее в компактна група сред представители на собствения етнос. Най-ясно феноменът се проявява в градските ромски гета, където икономическите причини за напускане на училище (ниски доходи, лош жизнен стандарт и битови условия, безработица и др.), влиянието на семейството (отглеждане на деца в непълни семейства, ниско образователно равнище на родителите, безотговорно родителство и др.) и образователните фактори – ниска степен на училищна готовност, трудности при усвояване на учебния материал, нередовно посещаване на училище, конфликти с учители и съученици интерферират и поставят децата в особено висок риск от отпадане от училище.

Проучването очертава, както сложността и комплексността на проблема за ранното отпадане на децата от училище, така и специфичните интерпретативни схеми за обяснение на този процес от различните участници и заинтересовани страни. Една от констатациите е, че **причините за ранното отпадане на децата от училище се виждат и оценяват по различен начин от отпадналите деца, от техните родители, от педагозите и социалните**

работници. Познаването на тези специфични гледни точки, които често *извеждат проблема отвъд собствената отговорност за неговото причиняване и съществуване*, е важна предпоставка за ефективната превенция и ограничаване на отпадането от училище. **Родителите на отпадналите деца** акцентират върху трудната икономическа ситуация на семейството, бедността и невъзможността да се посрещнат разходите, свързани с образованието на детето. Тези проблеми се изтъкват и като основна причина за отпадането на детето от училище - според 41% от родителите, те не разполагат със средства за осигуряване на дрехи и храна на децата, а 30% от тях посочват, че нямат

достатъчно пари за учебници и тетрадки. **Педагозите и социалните работници** в по-голяма степен обръщат внимание върху слабата заинтересованост на родителите по отношение образованието на техните деца и по-общо – върху проблема за отговорното родителство. Образователните трудности се споменават като основна причина за отпадане от училище от **участвалите в изследването деца** на възраст 12-16 години. Около половината от отпадналите нямат конкретно занимание, не работят и прекарват времето си с приятели, което формира специфични “антиобразователни” нагласи и ценности (“култура на неучене”).

Националният отговор

Проблемът с отпадането от училище е обект на **целенасочени** мерки и политики за превенция или за преодоляване на последствията от 5-6 години. В **последните 3 години** се наблюдава ясно изразена **тенденция да се търсят комплексни решения на проблема при координиране на усилията в образователната система с тези в системата за закрила на детето и социална закрила** и преобладаващата част от осъществяваните мерки са по характера си **междусекторни**. Пример в това отношение са **политически инструменти** като:

- *Интегриран план за прилагане на Конвенцията на ООН за правата на детето 2006– 2009 г.;*
- *Национална програма за по-пълно обхващане на учениците в задължителната училищна възраст 2005-2008;*
- *Съвместен Меморандум за социално включване на Република България*
- *Стратегия за образователна интеграция на децата и учениците от етническите малцинства*
- *Национален план за интегриране на деца със СОП и/или с хронични заболявания в системата на народната просвета и др.*

В рамките на изследването бяха идентифицирани няколко **особености на действащите политики за превенция и намаляване на отпадането**, които следва да бъдат обект на специално внимание и усъвършенстване от страна на отговорните институции.

- **Неравномерно обхващане на различните възрастови групи деца в риск от отпадане от специалните мерки за превенция**

Съществена част от мерките са насочени към децата **в начален етап (6-11 г.)**, при които **показателите за отпадане са най-ниски** (*задължителна предучилищна подготовка, безплатни закуски, безплатни учебници, безплатен транспорт до средищно училище, еднократна помощ за първокласник, действащи нови учебни програми по-добре съответстващи на възрастовите особености на децата и др.*).

- **Неравномерно развит спектър от мерки и политики**

Действащите мерки са **преобладаващо насочени** към неутрализирането на **икономическите причини** за отпадане от училище. Малка част от тях (*задължителна предучилищна подготовка и усъвършенстване на учебните програми*) са насочени към неутрализирането на **образователните причини** за отпадане от училище и само отделни проекти с много ограничен срок и обхват на действие – към **етно-културните причини** за отпадане, които имат нарастващо въздействие именно при групите деца след 11 г., необхванати по същество от действащите мерки.

- **Недостатъчно добра публична комуникация на проблема с отпадането и на предприеманите в тази област мерки**

Родителите познават по-добре мерките за превенция на отпадането, които имат форма на пряко материално подпомагане (получаване на безплатни учебници, закуски, месечни помощи за дете и еднократна помощ за първокласник), в сравнение с нематериалните образователни мерки (например, посещаване на подготвителна група/клас, целодневна форма на обучение, интернатно обучение).

- **Наблюдението и събирането на информация** за състоянието на проблема с отпадането от училище не е достатъчно добре координирано.

Голям обем от данни и информация се събира от МОН, НСИ и ДАЗД, но не се използва ефективно поради разминавания в критериалните системи (*определения за отпаднал, дефиниции на причини и др.*), поради липса на капацитет за анализи на информацията, както и поради липса на система за обмен на данни между трите институции. Все още липсва и система за оценка на ефективността на различните мерки, въпреки, че някои от тях са преполовили сроковете си на прилагане.

Помолени да дадат своята субективна оценка за прилаганите в момента мерки **и трите групи участвали в изследването – родители, педагози и социални работници определят като най-ефективни предоставянето на безплатни учебници, еднократната помощ за първокласник от 80 лв. в началото на учебната година, месечна помощ за дете, при условие че то посещава училище и безплатен транспорт.**

Според родителите най-значим потенциален ефект биха имали следните мерки за превенция и ограничаване на отпадането:

- материално подпомагане на нуждаещи се семейства: безплатно осигуряване на храна, дрехи и учебници (45%);
- осигуряване на специален учител, който да подпомага изоставащите деца (18%);
- възможност детето да придобие професия (15,3%).
- санкциониращи мерки, например, спиране на социалните помощи, ако детето не посещава редовно училище (14,3%).

Учителите и социалните работници поставят акцент върху по-доброто обвързване на мерките за социално подпомагане с целите на обучението чрез:

- безплатни учебници за всички ученици от 1 до 8 клас (90%);
- осигуряване на столово хранене за социално слабите деца от бедни семейства в училище с поне едно топло хранене на ден (52%);
- специализирана педагогическа подкрепа за изоставащите и застрашени от отпадане, използване на целодневна и интернатна оформи на обучение (около 40%);
- осигуряване на средства за приобщаване на изоставащите и застрашени от отпадане към извънкласните форми на училищен живот (около 35 %).

Бъдещи действия

Цялостният преглед на наличните източници на информация за действията на публичните институции, насочени към превенция и намаляване на отпадането от училище, както и резултатите от проведеното изследване, позволяват да се направят няколко препоръки:

- Нужно е да се изгради **единна система за оценка на риска от отпадане**, в която да участват **всички институции**, ангажирани с образованието, закрилата на детето и социалната закрила, при добра координация между **различните нива на управление – училищно, местно, регионално и национално**
- Абсолютно необходимо е мерките за превенция и намаляване на отпадането да **разширят обхвата си** и да включат и **възрастовите групи деца в задължителна учебна възраст (12-16 г.)**.
- Нужно е да се развият целенасочено мерки за **превенция** на отпадането, насочени към преодоляването на **образователните причини за отпадане за всеки от етапите на обучение** (целево финансиране на целодневно обучение, диагностични материали за ранно откриване на образователни затруднения, ранно професионално ориентиране и подготовка, стимулиращи четенето и ученето на български език програми и др.)
- От съществено значение е да се предприемат мерки за **реинтеграция** на отпаднали ученици в **две основни направления**: наваксващи програми за **отпаднали за срок до 1 учебна година**, които все още могат да се върнат в нормалния цикъл на обучение и образователни програми за отпадналите за **срок по-голям от 1 учебна година**, за които трябва да се търсят други подходящи форми на образователни услуги.
- Успехът на публичните политики за превенция и намаляване на отпадането зависи в много голяма степен от **привличането на широка обществена подкрепа за тях**, за което институциите трябва да положат целенасочени усилия както в областта на комуникацията, така и за създаване на условия за публично-частни партньорства за осъществяване на ефективни мерки на всяко от нивата на управление.

